

JERNEJA KAVČIČ

OPOMBE O IZVORU IN RABI SLOVNIČNIH IZRAZOV »MOŠKI« IN »ŽENSKI« SPOL

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.26.1.5](https://doi.org/10.3986/JZ.26.1.5)

V prispevku obravnavam nastanek in uveljavitev slovničnih izrazov »moški« in »ženski« spol v antični slovnični tradiciji, ki je ključno zaznamovala moderno slovnično izrazoslovje. Predstavljam najstarejše starogrške obravnave slovničnega spola in z njimi povezane poskuse umetnih posegov v jezikovno rabo, dotaknem pa se tudi vprašanja slovničnega spola grške izposojenke *polis* v slovenščini.

Ključne besede: slovnični spol, Protagora, stara grščina, slovenščina, *polis*

Notes on the Origin and Use of the Grammatical Terms *masculine* and *feminine* gender

I discuss the emergence and the adoption of the terms *feminine* and *masculine* gender in the ancient grammatical tradition, which had a substantial impact on modern grammatical terminology. I analyze the earliest Ancient Greek discussions of grammatical gender and corresponding attempts to affect language use, also drawing attention to the gender of the Greek loanword *polis* in Slovenian.

Keywords: grammatical gender, Protagoras, Ancient Greek, Slovenian, *polis*

1 UVOD

Uvedba koncepta moškega in ženskega slovničnega spola se pripisuje starogrškemu sofistu Protagori (481–411 pr. Kr.). Čeprav gre zanimanje, ki so ga v antiki gojili ob vprašanju slovničnega spola, vsaj deloma razumeti v kontekstu tedanjih filozofskih razprav o jeziku, antične razprave o slovničnem spolu niso izgubile aktualnosti. V prispevku se osredotočam na najstarejša starogrška pričevanja o konceptu slovničnega spola in opozarjam na način, kako sta se izraza *moški* in *ženski* spol uveljavila v antični slovnični tradiciji, posledično pa tudi v slovnica modernih jezikov. Izkaže se namreč, da gre za ostanek koncepta, ki je bil že v antiki v veliki meri presežen, pri opisu slovničnega spola v jezikih, kakršna je grščina, a tudi slovenščina, pa zlahka pripelje do nesporazumov. Ker je koncept vodil v napačna razumevanja, in kot kaže, tudi v poskuse zavestnega poseganja v jezik že v antiki, se v prispevku dotaknem tudi vprašanja, koliko so tovrstni posegi lahko uspešni. Pri tem se naslanjam na pričevanje grščine kot jezika z izjemno dobro dokumentirano zgodovino, obravnavam pa tudi spol grške izposojenke *polis* v slovenščini.

2 PROTAGOROVO POJMOVANJE SLOVNIČNEGA SPOLA

Po splošnem prepričanju je izraza »moški« in »ženski« spol prvi uporabil starogrški sofist Protagora (prim. Robbins 1976: 25). Ključni odlomek ohranja Aristotel v delu O sofistčnih dokazih zavračanja (*Sophistici elenchi*):

Kaj je solecizem, smo povedali že prej; to pa lahko delamo, četudi se zdi, da ne, ali pa ne delamo, čeprav se zdi drugače; tako kot je govoril Protagora, da se dogaja, kadar sta besedi μῆνις (jeza) in πῆληξ (čelada) moškega spola. Tisti, ki reče »jezo pogubno«, po njegovem mnenju napačno rabi jezik, čeprav se drugim ne zdi tako, kdor pa reče »jezo poguben«, se zdi, da rabi jezik napačno, čeprav to ne drži. (Aristotel, O sofistčnih dokazih zavračanja, 14)

Kot poroča Aristotel, je Protagora trdil, da je zveza »jezo pogubno« napačna – čeprav ljudje napake v tem primeru ne opazijo – in da je pravilna zveza »jezo poguben«, kar pa se ljudjem zdi napačno. Z drugimi besedami, kadar rečemo »jezo pogubno«, zagrešimo solecizem, to je »napačno rabo jezika«.¹

Protagora naj bi torej po Aristotelovem pričevanju opazil, da samostalniki zahtevajo različno stavčno ujemanje: v tožilniku ednine se denimo lahko nanje nanaša pridevniška oblika, ustrezna slovenski »pogubno« ali »poguben«. Drugače povedano, opazil je kategorijo slovničnega spola, to pa potrjujejo moderne definicije, ki slovnični spol prav tako kot Protagora opredeljujejo na podlagi stavčnega ujemanja. Corbett (1991: 1) pravi, da so spoli skupine besed, katerih lastnosti se odražajo v obnašanju nanje navezujočih se besed, pri čemer sledi starejši študiji (Hockett 1958: 231), ista opredelitev pa se ponovi v mnogih drugih razpravah (npr. Coker 2009: 35; Marvin 2019: 151).

Kot v istem odlomku poroča Aristotel, je Protagora eno skupino samostalnikov poimenoval »ženski« in drugo »moški«. Iz drugega Aristotelovega poročila nadalje izvemo, da je Protagora za tretjo skupino samostalnikov, to je za samostalnike, ki jim danes pravimo samostalniki srednjega spola, uporabil izraz σκεῖη, kar v grščini pomeni 'posodje, stvari'.

Tako kot je Protagora delil vrste samostalnikov/samostalniške spole na moške, ženske in na stvari. (Aristotel, Retorika 140b)

V istem odlomku naletimo na izraz γένος, ki se je v grški slovnični teoriji uporabljal – in tako je preveden tudi v slovenskem prevodu Retorike – v pomenu 'spol' (prim. Hriberšek 2011: 350). Pomen samostalnika je sicer precej širši in ustreza pomenu 'vrsta, rod' (prim. LSJ, s.v. γένος), kar bi bil vsaj v zgornjem odlomku drugi možni prevod istega izraza. A nobenega dvoma ne more biti, da je Protagora »vrste« samostalnikov, o katerih je govor v odlomku, povezoval z biološkim spolom. V nasprotnem primeru je namreč težko razložiti, zakaj bi za

¹ Solecizem (ali solojkizem, gr. σολοικισμός) v stari grščini pomeni 'napačna raba jezika'. Izraz izhaja iz toponima *Soli*, mesta v Mali Aziji, za prebivalce katerega je veljalo, da govorijo nepravilno, popačeno obliko atiščine.

dve izmed omenjenih skupin samostalnikov uporabil izraza »moški« in »ženski«; prim. Vaahtera (2008: 255). To velja poudariti v luči nadaljnje razprave v pričujočem prispevku, pa tudi v luči nekaterih trditev v sodobni strokovni literaturi, ki bi lahko vodile do drugačnih zaključkov. Corbett (1991: 1) tako omenja, da angleška beseda za spol (*gender*) etimološko izhaja iz latinske besede *genus*, ki je – tako kot številni drugi slovnični izrazi – prevod ustreznega grškega izraza, njen prvotni pomen pa je 'vrsta', 'tip'. V Protagorovem konceptu slovničnega spola je povsem jasno, da je izraz γένος razumljen veliko ožje.

Morda najbolj zanimiv vidik do sedaj obravnavanih odlomkov je Protagorovo stališče, da bi bilo povsem pravilno uporabiti besedno zvezo »jezo poguben«, čeprav se večini govorcev to morda ne bi zdelo pravilno, medtem ko je zveza »jezo pogubno« po njegovem mnenju napačna, četudi ne v očeh vseh govorcev.

Aristotel sicer ne omenja Protagorovih argumentov v podporo tej trditvi. Kljub temu se zdi, da Protagorovega stališča ni težko razložiti. Besedna zveza μῆνιν οὐλομένην »jezo pogubno« se nahaja na znamenitem začetku Homerjeve Iliade (Hom., Il. 1.1–2). In ker je slednja zasnovana okrog Ahilove jeze, se je – po ustaljeni razlagi – Protagori verjetno zdela nekaj tako silnega, da je v njej videl moško lastnost in da se mu je zdelo, da bi se temu morala prilagoditi tudi jezikovna raba (prim. Wackernagel 2009: 403; Kilarški 2013: 65; Vaahtera 2008: 257). Na podlagi podobne asociacije je morda pripisal moški slovnični spol izrazu za kos vojaške opreme, ki ga uporabljajo zlasti (ali izključno) moški. Res pa je, da je v tem primeru mogoča tudi drugačna razlaga, in sicer da je Protagora pripisoval samostalniku πῆληξ 'čelada' moški spol zato, ker je spadal med samostalnike moškega spola 3. deklinacije z osnovo na goltnik, v kateri je prevladoval ta spol (Wackernagel 2009: 403).

Omeniti velja tudi stališče de Jongeja in van Ophuijsna (2010: 489–490), in sicer, da gre Protagorovo stališče razumeti zgolj kot kritiko Homerja in da morda ne gre za dejanski poskus posega v rabo slovničnega spola: »Ko opozori, da je na samem začetku Iliade najslavnejši in najvplivnejši pesnik med Grki napravil dve napaki, Protagora pokaže, da se Grki motijo, če mislijo, da se lahko zanesejo na Homerja kot na zgled jezikovne rabe, konec koncev pa tudi kot na vir znanja v širšem smislu« (prev. J. K.). A niti ta razlaga ne more zanikati, da se je Protagori jezik zdel napačen v primerih, ko po njegovem mnenju ni ustrezno odražal (domnevnega) biološkega spola, od tod pa je do popravkov slovničnega spola le majhen korak.

Če povzamemo, lahko na podlagi ohranjenih pričevanj o Protagorovem pogledu na slovnični spol sklepamo, da je Protagora ločeval med tremi skupinami besed, ki zahtevajo vsaka svoj način stavčnega ujemanja, to je med slovničnimi spoli. Izrazi, ki jih je uporabil za te skupine, kažejo, da je bil po njegovem mnenju spol samostalnika odvisen predvsem od biološkega spola nanosnika: besede je delil glede na to, ali gre za izraze o bitjih z moškim ali ženskim biološkim spolom

ali za izraze o neživem ('stvari' ali dobesedno 'posodje').² Nadalje, zdi se, da se je zavzemal za »popravke« slovnicega spola v primerih, ko je beseda v jezikovni rabi izkazovala lastnosti enega spola, a je po njegovem mnenju zaradi pomena spadala med samostalnike drugega spola.

3 PROTAGOROV KONCEPT SLOVNIČNEGA SPOLA: KRITIKA IN (DELNA) UVELJAVITEV

3.1 Aristofan in slovnični spol

Protagorov koncept slovničnega spola je bil že v antiki deležen vrste obravnav, kar ni presenetljivo, če ga postavimo v kontekst tedaj prevladujočih razprav o jeziku. Vprašanje, ali slovnične kategorije spola odražajo razmerje med ženskim in moškim spolom v naravi, se umešča v kontekst dobro znane antične polemike, ki je zaznamovala najzgodnejšo starogrško misel o jeziku, in sicer ali je jezik stvar narave ali dogovora, pa tudi v kontekst razprav med analogisti in anomalisti (Robbins 1976: 17; Kilarski 2013: 60–65).

Na najstarejši odziv na Protagorov koncept slovničnega spola naletimo v Aristofanovi komediji *Oblaki* (vv. 658–670), uprizorjeni leta 423 pr. Kr. V enem od prizorov se Sokrat (470–399 pr. Kr.), ki pa po Wackernaglovi domnevi v resnici izraža Protagorova stališča, pogovarja z učencem Strepsiadom (gl. Wackernagel 2009: 23). Tudi če tako kot Robbins (1976: 25–26) dopuščamo možnost, da v odlomku ne beremo niti izrecnih Protagorovih niti Sokratovih trditev, temveč zgolj Aristofanovo upodobitev enega izmed njiju, gre brez dvoma za zelo zgođen odziv na koncept moškega in ženskega (slovnicega) spola.

Sokrat učenca Strepsiada prosi, naj našteje štirinožce, ki so »v resnici moški« (ὀρθῶς ἄρρενα) (v. 659). Strepsiad kot enega od primerov navede žival, ki v grščini imenuje ἀλεκτρούων; ta izraz je sprva označeval petelina, kasneje pa tudi domačo gos (LSJ, s.v. ἀλεκτρούων; Dover 1968: 181–182). Sokrat mu poočita, da je primer napačen, ker se beseda nanaša na bitje moškega in ženskega spola (danes bi torej rekli, da je večspolna). Obenem ga poduči, naj besedo ἀλεκτρούων uporablja samo za bitje moškega spola, medtem ko za bitje ženskega spola predlaga izraz ἀλεκτρούαινα.³ V nadaljevanju Strepsiada okara še zaradi besede κάρδοπος 'nečke', češ da »jo ima za moško, čeprav je ženska«.⁴ Gre namreč za samostalnik ženskega slovničnega spola,

2 Res je sicer, da je grščina poznala poleg izrazov, ki jih uporabi Protagora, še dva izraza za »moško« in »žensko«, in sicer γυναικεῖος in ἀνδρικός. Da se pridevnika θήλυς in ἄρρηγ nanašata tudi na bitja z moškim in ženskim biološkim spolom, postane jasno iz odlomkov, na kakršnega naletimo denimo v Aristotelovi Retoriki 1361a, kjer se uporabljata v kontekstu moških in ženskih vrlin; v kasnejši tradiciji se sicer za poimenovanje slovničnega spola uveljavita nekoliko drugačna izraza, ki pa brez dvoma asociirata na biološki spol; prim. razdelek 3.4.

3 Jelena Isak Kres v slovenskem prevodu omenjenega odlomka prevede ἀλεκτρούων kot »kragulj« in ἀλεκτρούαινα kot »kraguljka«, očitno zato, da bi ponazorila neologizem v izvorniku; gl. Isak Kres 2006: 68.

4 V izvorniku se omenjena fraza glasi: ἄρρενα καλεῖς θήλειαν οὔσαν (Aristofan, *Oblaki* 671).

ki je v stari grščini spadal v o-deklinacijo, v kateri je bila večina samostalnikov moškega spola, tako kot Kleonim (Κλεόνυμος), osebno ime, ki ga Sokrat navaja kot primer »moškega« samostalnika. Sokrat Strepsiada v nadaljevanju poduči, naj kot izraz za nečke raje uporablja καρδότη (v. 679); to je neologizem, tvorjen iz iste osnove kot κάρδοπος, a s končnicami a-deklinacije, v kateri je bila večina samostalnikov ženskega slovničnega spola. Ob koncu obravnave slovničnega spola je Strepsiad deležen še kritike, da uporablja v zvalniku isto končnico (namreč *-a*) za osebe moškega in ženskega spola, a za ta problem Sokrat ne navede rešitve.⁵

Kot bo pokazala razprava v nadaljevanju, Sokratu pripisani predlogi s teoretičnega vidika niso bili v celoti neuresničljivi. Kljub temu pa starogrška besedila ne kažejo, da bi se v grščini kadar koli uporabljal izraz ἀλεκτύρανα ali da bi se samostalnik κάρδοπος uporabljal v drugačni obliki od te, ki jo je uporabil Strepsiad. Zato ne gre dvomiti, da so Sokratove ideje v ušesih poslušalcev zvenele nenavadno in bile po vsej verjetnosti deležne posmeha – ne gre pozabiti, da so bile izrečene v kontekstu atiške komedije. Tako Aristofan smeši tudi koncept moškega in ženskega (slovničnega) spola, na katerem temeljijo.

3.2 Aristotelov odnos do Protagorovega koncepta slovničnega spola

Do Protagorovega koncepta moškega in ženskega spola je zavzel stališče tudi posrednik njegovih idej, to je Aristotel (384–322 pr. Kr.). V nadaljevanju zgoraj citiranega odlomka iz spisa O sofistčnih dokazih zavračanja ob obravnavi kazalnega zaimka τοῦτο 'to/tisto' opaža, da se slovnični spol ne ujema vedno z biološkim spolom nanosnika. Razlika med Aristotelovim in Protagorovim pojmovanjem slovničnega spola pa je še posebej očitna v Poetiki:

Izmed teh imen so nekatera moškega, druga ženskega in tretja srednjega spola. Moškega spola so tista, ki se končujejo na N, R ali Σ in na glasove, ki so iz teh sestavljeni (to pa sta dva, Ψ in Ξ), ženskega spola so tista, ki se končujejo na samoglasnike, ki so vedno dolgi, to je na H in Ω in na dolgi A. Tako je število končnic moškega in ženskega spola enako; Ψ in Ξ sta namreč sestavljena. Nobeno ime se ne konča na soglasnik niti na kratek samoglasnik, samo tri se končujejo na I, to je μέλι, κόμμι, πέπερι, in pet na Y: δόρυ, πῶν, νῆπι, γόνυ, ἄστν. Ta so srednjega spola, tako kot ona na N in na Σ. (Aristotel, Poetika 1458a 9–16)

Odlomku se lahko očita vrsta pomanjkljivosti (prim. Gantar 2005: 188). Ne razloži denimo, zakaj so samostalniki kot μήτηρ 'mati' in Δημήτηρ 'Demetra' ženskega in ne moškega spola, kar bi bilo pričakovano glede na Aristotelovo trditev, da so ženskega spola samostalniki, ki se končujejo na dolgi samoglasnik, medtem ko so

5 Zanimivo je, da je nenanaten celo Sokrat v svoji kritiki Strepsiada. Ne zmoti ga, da med štiri- rinožci Strepsiad navede tudi petelina oz. gos – kar sicer morda kaže, da je v atiščini ta beseda dobila pomen 'domača žival' (Dover 1968: 182). Prav tako Sokrat ne opazi, da je Strepsiad navedel še en večspolni izraz, to je »pes« (gr. κύων), ta beseda pa se je v grščini lahko nanašala na bitja moškega ali ženskega biološkega spola (LSJ, s.v. κύων).

moškega spola samostalniki na izglasni *r*.⁶ Drugi primer pomanjkljivosti se tiče obravnave samostalnikov na izglasni *s*: Aristotelova pravila ne zajemajo samostalnikov ženskega spola, kakršen je *κάρδος* 'nečke', omenjen v zgoraj omenjeni razpravi o Aristofanovih Oblakih.

Poudariti velja, da je že iz zgornje opombe v zvezi s spolom samostalnikov na izglasni *r* jasno, da Aristotel na tem mestu govori o samostalniku na splošno in ne denimo zgolj o izrazih za bitja ženskega ali moškega biološkega spola, to pa potrjuje tudi navedba izrazov za neživo kot »poper« in »med« v istem odlomku. Iz rabe izrazov »moški« in »ženski« bi bilo načeloma možno sklepati, da je govor samo o izrazih za živa bitja, ki ločijo biološki spol, in da torej Aristotel na tem mestu ne izhaja iz Protagorovega koncepta slovničnega spola, v katerem se omenjena izraza uporabljata tudi pri izrazih za neživo (»jeza« in »čelada«). Ta odmik od Protagorovega koncepta ne bi bil nemogoč, ker je Aristotelov zapis tudi sicer v osupljivem kontrastu s Protagoro. Aristotel slovničnega spola ni pojmoval (tako kot Protagora) kot odvisnega izključno od biološkega spola nanosnika, temveč samostalnike deli po spolih na podlagi formalnih kriterijev. S tem je morda povezana tudi delna sprememba terminologije – tako Kilarski (2013: 67) –, saj Aristotel za srednji spol ni uporabljal Protagorovega izraza *σκεύη* 'posodje, stvari', temveč besedno zvezo *τὰ μετὰζύ* 'vmesni'. Ne glede na to pa je Aristotel uporabil izraza »moški« in »ženski« spol, zato se zdi, da je vsaj v osnovi sprejemal Protagorovo predpostavko o povezavi med moškim in ženskim slovničnim in biološkim spolom.

V določenem smislu se je Aristotel približal modernemu pojmovanju slovničnega spola; kot kažejo podatki jezikov sveta, je slovnični spol vedno odvisen od semantičnih kriterijev (tj. od biološkega spola ali kakega drugega semantičnega kriterija), v mnogih jezikih pa tudi od formalnih (oblikoslovnih ali glasoslovnih) kriterijev (Corbett 1991). Med slednje spada grščina (pa tudi slovenščina).⁷ V grščini so pravila za določanje spola – tako kot v mnogih indoevropskih jezikih – deloma semantična (izrazom za živo se po navadi spol pripiše na podlagi biološkega spola referenta), deloma oblikoslovna (npr. noben samostalnik v a-deklinaciji ni srednjega spola, mnoge oblikotvorne pripone določajo spol izpeljankam) in deloma poljubna« (Lauraghi 2013, prev. J. K.; prim. tudi Coker 2009: 37). To kaže, da je do določene mere utemeljeno Protagorovo stališče, da je slovnični spol samostalnika pomembno odvisen od biološkega spola nanosnika. Tudi staroindijska slovnična terminologija temelji na podobnem uvidu o povezavi med slovničnim in biološkim spolom (Wackernagel 2009: 403), kar na svoj način potrjuje pravilnost Protagorovega stališča. Aristotel je po drugi strani opozoril na vpliv formalnih dejavnikov na določanje

6 Drži sicer, da so mnogi samostalniki na izglasni *r* moškega spola; to so večinoma samostalniki 3. deklinacije kot *πατήρ* 'oče', *ῥήτωρ* 'govornik', *κράτηρ* 'posoda', *αἰθήρ* 'eter, zrak', *ἄηρ* 'zrak'. A med samostalniki na izglasni *r* naletimo tudi na samostalnike srednjega spola kot *νέκταρ* 'nektar, pijača bogov', njegov končaj pa ni omenjen med končaji samostalnikov srednjega spola.

7 Slovnični spol v slovenščini na podlagi Corbetta (1991) obravnava Marvin 2019.

spola v stari grščini, pri čemer bi bilo kot formalni dejavnik namesto končaja besede ustrezneje določiti sklanjatveni vzorec. Na ta način se namreč pojasni razlika med samostalniki na izglasni *s* srednjega in moškega slovničnega spola: prvi namreč spadajo med samostalnike tipov γένος ‘rod’ in κρέας ‘meso’ (ali v 3. deklinaciji), medtem ko drugi večinoma spadajo v o-deklinacijo, nekateri pa tudi v a-deklinacijo ali pa se uvrščajo v tip Σωκράτης ‘Sokrat’ 3. deklinacije. Prav tako Aristotel ne razloži, kakšno vlogo v njegovi shemi igrajo semantični kriteriji, če seveda zavzamemo stališče, da njegov koncept slovničnega spola vključuje tudi te; a kot rečeno, dejstvo, da Aristotel uporabi Protagorova izraza »moški« in »ženski« spol, govori domnevi v prid. Kot izhaja iz zgornje opredelitve (Lauraghi 2013), se izrazom za živa bitja spol pripiše na podlagi biološkega spola nanosnika, zato so samostalniki kot μήτηρ ženskega spola, četudi so v formalnem smislu podobni številnim samostalnikom moškega spola (kot opaza že Aristotel).

3.3 Problem izrazov »moški« in »ženski« slovnični spol

Kot opozarja Corbett (1991: 39), lahko v jezikih, v katerih je slovnični spol odvisen od semantičnih in oblikoslovnih kriterijev (tako kot v grščini), pride do »zavajajoče rabe izrazov« (*misleading use of terms*). To pomeni, da se zaradi razmeroma visoke stopnje ujemanja med deklinacijo in slovničnim spolom uporabljajo formulacije kot »moški samostalniki imajo v rodilniku ednine končnico -a«, čeprav bi bilo pravilno reči »samostalniki 1. deklinacije, v katerih je večina izrazov za moška bitja, imajo v rodilniku ednine končnico -a« (Corbett 1991: 39). V širšem smislu to pomeni, da se zaradi formalne podobnosti med izrazi za živa bitja (biološkega) moškega spola in drugimi samostalniki iste deklinacije tudi o slednjih govori kot o samostalnikih istega spola, kar pa je nenatančno in potencialno zavajajoče.

Na tovrstno formulacijo – ki bi bila seveda lahko Protagorova, Sokratova ali Aristofanova – naletimo že v prej omenjenem odlomku iz Aristofanovih Oblakov, v katerem Sokrat Strepsiadu očita, da besedo κάρδοπος ‘nečke’ uporablja kot »moško«, tako kot osebno ime Kleonim. Ta očitok temelji na predpostavki, da je izraz za neživo κάρδοπος ‘nečke’ zaradi formalnih skupnih značilnosti z izrazom za bitje moškega biološkega spola (Kleonim, gr. Κλεόνυμος), to je zaradi pripadnosti istemu sklanjatvenemu vzorcu, prav tako »moški«. ⁸ Na podoben način Aristotel v Poetiki pravi – pri čemer izhaja iz glasovne in ne iz oblikovne podobnosti med samostalniki –, da so (denimo) moškega spola vsi samostalniki na izglasni *n*, *s* ali *r*, to pa vključuje tudi izraze za neživo. Še jasnejši je v že omenjenem odlomku iz spisa O sofistichnih dokazih zavračanja, kjer o σκεύη (ali o ‘izrazih za neživo’) pravi, da imajo lahko moško ali žensko obliko (gr. κλήσιν). Primera, ki ju navaja, sta besedi ἄσκος ‘meh’ in κλίνη ‘ležišče’, od katerih je prva »po imenu moška«, druga pa »po imenu ženska« (ἄσκος μὲν ἄρρεν τοῦνομα, κλίνη δὲ θήλυ).

⁸ Kot se zdi, opaza isto tudi Kilarski (2013: 66): »Ne omenja se nepravilnost besede *kardopos* kot izraza za neživo ženskega spola« (prev. J. K.).

Tako se tudi o izrazih za neživo govori kot o moških in ženskih, podobno kot v prej omenjenem Corbettovem primeru.

Morda najboljši dokaz pravilnosti Corbettovega stališča, da je raba omenjenih izrazov lahko zavajajoča, so ideje, ki izhajajo iz Protagorovega koncepta slovničnega spola in rabe izrazov »moško« in »žensko« za izraze za neživo, kot so μῆνις 'jeza', πήληξ 'čelada' ali κάρδοπος 'nečke'. Kot bo pokazalo nadaljevanje prispevka, so predlogi za posege v slovnični spol ali (v enem primeru) v oblikoslovje samostalnika, ki izhajajo iz tovrstne rabe omenjenih terminov, vsaj v stari grščini po vsej verjetnosti ostali neuresničeni, večina izmed njih pa je bila, kot kaže, tudi neuresničljiva.

3.4 Uveljavitev izrazov »moški« in »ženski« slovnični spol

Aristotel in Aristofan se tako od Protagore distancirata, pri čemer prvi uvede povsem nov koncept slovničnega spola, ki pri določanju spola starogrških samostalnikov upošteva formalne kriterije. A celo v kritiki Protagorovega koncepta se govori o »moškem« in »ženskem« spolu, ne da bi obstajala zavest, da izraza lahko vodita v nesporazume. Zato je toliko manj presenetljivo, da sta se v bistveno nespremenjeni obliki ohranila tudi v kasnejši tradiciji, ki je obenem ključno zaznamovala moderno slovnično terminologijo. Nanju naletimo v tradiciji aleksandrinskih filologov, pa tudi v temeljni starogrški slovnici, slovnici Dionizija Tračana – njeno avtorstvo je sicer povezano z vrsto odprtih vprašanj, a zdi se, da je naslovni avtor Dionizij Tračan (ok. 180/170–90 pr. Kr.) napisal vsaj nekaj začetnih poglavij (gl. Brill's New Pauly, s.v. Dionysius 3.17).⁹ Prvotna izraza θῆλυ 'žensko' in ἄρσεν 'moško' sta se v aleksandrinski tradiciji nadomestila z besedotvorno nekoliko drugačnima izrazoma θηλυκόν 'žensko' in ἀρσενικόν 'moško'. A izraza brez dvoma prav tako asociirata na biološki spol, četudi je mogoče v ozadju poskus, da bi se ta asociacija nevtralizirala (Vaahtera 2008: 255). Slovnica Dionizija Tračana torej ločuje med moškim (ἀρσενικόν), ženskim (θηλυκόν) in srednjim spolom (GG 3.1 24.7). Za slednjega uporabi izraz οὐδέτερον (dobesedno 'ne prvi ne drugi (spol)'), spričo prej omenjenih vprašanj, povezanih z avtorstvom slovnice, pa velja poudariti, da naj bi ta izraz prvi uporabil že Aristofan iz Bizanca (257–180 pr. Kr.; gl. Kilarski 2013: 70). Tako se je uveljavil nov, še nekoliko spremenjen izraz za srednji spol (in bistveno nespremenjena izraza za moški in ženski spol). Slovnica Dionizija Tračana obenem dodaja, da se lahko ločuje tudi med večspolnimi samostalniki (κοινά) in epiceni (ἐπίκοινα) (GG 3.1 25.1).

Navedeni izrazi so osnova za vse nadaljnje opise slovničnega spola v grščini, pa tudi v drugih jezikih, vključno z latinščino in modernimi jeziki (prim. Kilarski 2013: 70). Uporabljajo jih tudi kasnejši starogrški pisci, ki pa občasno opozarjajo

⁹ Z vprašanji slovničnega spola so se sicer ukvarjali tudi stoiški filozofi, pri čemer so viri za njihov nauk o jeziku posredne narave (prim. Robbins 1976: 27). Med drugim naj bi tudi stoiški filozofi nasprotovali Protagorovim »popravkom« slovničnega spola (prim. Kilarski 2013: 68).

na nevarnost iz njih izhajajočih zmotnih interpretacij. Sekst Empirik (ok. 160–ok. 210 po Kr.) v delu *Adversus Grammaticos* (148–151) opozarja, da ne gre v celoti istovetiti slovničnega spola samostalnikov z biološkim spolom nosilcev, ker imajo denimo istopomenski izrazi različen slovnični spol v različnih (grških) narečjih in ker izrazi kot βῶλος ‘gruda’ znotraj istega narečja nihajo med dvema spoloma (moškim in ženskim); na podobno kritiko pa je mogoče naleteti tudi v drugih virih (prim. Vaahtera 2008: 254).¹⁰

Antična tradicija je tako napravila pomemben odmik od prvotnega Protagorovega koncepta slovničnega spola in med drugim opozorila, da se biološki spol ne odraža nujno v kategoriji slovničnega spola. V tem procesu je bil opuščena prvotni izraz za »srednji« spol, medtem ko sta se ohranjala izraza »moški« in »ženski« spol, ki implicirata povezavo med slovničnim in biološkim spolom – četudi ne gre izključiti možnosti, da se je ta povezava skušala v starogrški tradiciji nevtralizirati.

4 USODA IDEJ O ZAVESTNIH POSEGIH V JEZIKOVNO RABO

4.1 Besedi μῆνις ‘jeza’ in πῆληξ ‘čelada’

Kot že omenjeno, je Protagora (po Aristotelovem pričevanju) menil, da je pravilni spol samostalnikov μῆνις ‘jeza’ in πῆληξ ‘čelada’ v stari grščini moški, in na tej podlagi je najverjetneje predlagal spremembo njunega slovničnega spola.

Starogrška besedila ne izpričujejo, da bi se ideja kdaj koli uresničila, kar bi bilo v Homerjevi Iliadi težko izvedljivo že iz metričnih razlogov.¹¹ Beseda πῆληξ ‘čelada’ je resda izpričana samo v najstarejšem obdobju, zato teoretično ni izključeno, da je v zgodovini grščine doživela spremembe, vključno s spremembo slovničnega spola – a kot bo pokazalo nadaljevanje, je to malo verjetno. Beseda μῆνις ‘jeza’ po drugi strani v mlajših besedilih izkazuje celo zamenjavo sklanjatvenega vzorca, preide namreč med samostalnike z zobniško osnovo; prim. LSJ, s.v. μῆνις. A pri tem ostane spol nespremenjen, se pravi ženski. Še več, zdi se, da je tudi Aristotel nastopil proti »popravkom« slovničnega spola, ki bi izhajali iz Protagorovih idej. Kot domneva Schreiber (2003: 46–47), se na ta način pojasni sicer razmeroma zagonetna Aristotelova trditev iz dela O sofistčnih dokazih zavračanja, da namreč do napačnega sklepanja, ki izhaja iz oblike besede, pride, kadar »se nekaj, kar ni isto, na tak način razlaga, na primer moško žensko ali žensko moško ali vmesno kot eno od obojega«. ¹² Izjava je smiselna, če se predpostavi, da z izrazom ἄρρεν ‘moško’ in θῆλυ ‘žensko’ Aristotel enkrat misli na (moški, ženski) slovnični spol, drugič pa na bitja ženskega in moškega spola. Izraz τὸ μεταξὺ ‘vmesno’, ki se pojavlja tudi v prej citirani obravnavi slovničnega spola

¹⁰ Gl. tudi opombo 9.

¹¹ Beseda je namreč v drugem verzu Iliade uporabljena na mestu, ki zahteva dolg samoglasnik v zadnjem zlogu besede.

¹² Besedilo izvirmika se glasi: ὅταν τὸ μὴ ταῦτο ὡσαύτως ἐρμηνεύται, οἷον τὸ ἄρρεν θῆλυ ἢ τὸ θῆλυ ἄρρεν ἢ τὸ μεταξὺ θάτερων τούτων (Aristotel, O sofistčnih dokazih zavračanja, 4).

v Poetiki, nadalje potrjuje, da se na tem mestu dejansko omenja slovnični spol. Zdi se, da je Aristotel neposredno polemiziral s Protagoro, ki je trdil, kot prav tako izvemo iz istega Aristotelovega spisa, da sta samostalnika *μηνις* 'jeza' in *πήληξ* 'čelada' v resnici »moška«, čeprav sta (v po njegovem mnenju napačni rabi jezika) »ženska«. Ker gre po Aristotelu za primer napačnega sklepanja, odlomek kaže, da ne podpira »koraka, v katerem bi se oblikoslovje samostalnika prilagajalo stvarnim entitetam« (Schreiber 2003: 46–47). Odlomek obenem opozarja, da je treba Protagorovo stališče do slovničnega spola samostalnikov *μηνις* 'jeza' in *πήληξ* 'čelada' kljub vsemu razumeti kot poskus dejanskega posega v slovnični spol – o čemer je bilo več govora v razdelku 2.

4.2 Sokratu pripisani poskusi posegov v jezikovno rabo

4.2.1 Beseda *κάρδοπος* 'nečke' in diahroni procesi v grščini

Tudi v Aristofanovih Oblakih Sokrat – ki pa je, kot rečeno, v tem primeru morda glasnik Protagorovih idej – trdi, da ima učenec Strepsiad »moško za žensko«, ko uporablja besedo *κάρδοπος* 'nečke' v ženskem spolu, in na tej podlagi predlaga uvedbo neologizma *ἡ καρδόπη*. Tudi ta beseda v starogrških besedilih ni izpričana in videti je, da gre za še en neposrečen poskus zavestnega posega v jezik. A predlog je v več kot enem oziru drugačen od do sedaj obravnavanih. Sokrat namreč ne zahteva spremembe slovničnega spola besede *κάρδοπος* 'nečke', temveč predlaga uvedbo neologizma *καρδόπη*, ki je prav tako ženskega spola kot *κάρδοπος*, a se sklanja po a- in ne po o-deklinaciji (tako kot *κάρδοπος*); njegova deklinacija bi se torej po Sokratovem mnenju morala prilagoditi osebnemu ženskemu imenu Sostrata.

Ta Sokratu pripisani predlog je skladen z dobro izpričano težnjo znotraj starogrške o-deklinacije. Ta je sprva vsebovala samostalnike moškega (slovničnega) spola, ki so bili v večini, in nekaj samostalnikov ženskega (slovničnega) spola (npr. *ὄδος* 'pot', *διάλεκτος* 'narečje', *ἄμμος* 'pesek', pa tudi *κάρδοπος* 'nečke'), že v klasični grščini pa je prišlo do težnje po posplošitvi slovničnega spola (v tem primeru moškega). Gre za del procesa, ki je zaznamoval oblikoslovje grškega samostalnik najmanj od mikenske dobe dalje.¹³ Tedaj je znotraj a-deklinacije že izpričan poseben sklanjatveni vzorec izrazov za živa bitja z moškim biološkim spolom (npr. *νεανίας* 'mladenič'), ki se na ta način v oblikoslovnem smislu ločijo od prevladujočih samostalnikov ženskega spola (Morpurgo Davies 1968: 16; Lauraghi 2013). Ujemanje med (slovničnim) spolom in deklinacijo je postopno postalo še bolj izrazito v vrsti glasoslovnih procesov, ki so potekali v poklasični grščini in preoblikovali zlasti starogrško 3. deklinacijo, zaključili pa so se v bizantinski dobi (Manolessou 2013; Coker 2009: 38). V tem procesu je večina samostalnikov 3. deklinacije ohranila slovnični spol, pri čemer so samostalniki moškega in ženskega spola praviloma sovpadli

13 Mikenska doba je obdobje v grški zgodovini, ko so izpričani prvi zapisi v tem jeziku, in sicer v linearni pisavi B. Ti zapisi spadajo v čas ok. leta 1200, nekateri morda tudi v čas ok. leta 1400 pr. Kr.

s samostalniki moškega in ženskega spola a-deklinacije. To velja omeniti v zvezi z besedama *πίληξ* ‘čelada’ in *μῆνις* ‘jeza’, saj gre za potrditev, da je sprememba slovničnega spola v tem primeru nepričakovana: spadali sta namreč v sklanjatvena vzorca, pri katerih se je slovnični spol načeloma ohranjal.

Navedeno obenem pomeni, da je bilo ujemanje med deklinacijo in slovničnim spolom v stari grščini še razmeroma šibko.¹⁴ Morpurgo Davies (1968: 14) celo pravi, da je spol v starogrški deklinaciji igral »zelo majhno vlogo«, medtem ko Dressler in Katsouda (2013) opozarjata, da lahko v stari grščini govorimo zgolj o začetku težnje po poenotenju spola in deklinacije. V luči tega je Sokratova zahteva po uskladitvi slovničnega spola in deklinacije presenetljiva; a poudariti gre, da Sokrat govori o samostalnikih a- in o-deklinacije, pri katerih pa je bilo to ujemanje opazno že v klasični dobi. Za manj verjetno se izkaže Wackernaglova domneva, da je Protagora samostalniku *πίληξ* ‘čelada’ določil moški spol zato, ker je spadal v sklanjatveni vzorec s prevladujočim moškim slovničnim spolom. Samostalnik je namreč spadal med samostalnike z osnovo na goltnik 3. deklinacije, znotraj katere bi težko govorili o težnjah po posploševanju slovničnega spola. Zato je malo verjetno, da bi Protagorov predlog izhajal iz opažanja, da je spol samostalnika *πίληξ* ‘čelada’ v neskladju s spolom drugih samostalnikov istega vzorca.

Znotraj o-deklinacije se samostalniki ženskega (slovničnega) spola torej umikajo, ta proces pa lahko poteka na različne načine. Besede lahko spremenijo slovnični spol iz ženskega v moškega in ostanejo v isti deklinaciji; tak je primer besed *ἡ πλάτανος* ‘platana’ in *ἡ ἄσβολος* ‘saje’, ki postaneta moškega spola (*ὁ πλάτανος*, *ὁ ἄσβολος*). Besede iste skupine lahko namesto tega ohranijo ženski spol in spremenijo deklinacijo. Tako stara grščina poleg besede *ὁ ἄσβολος* izpričuje tudi *ἡ ἄσβόλη*, ki se sklanja po a- in ne po o-deklinaciji (prim. Wackernagel 2009: 401; Coker 2009: 39). Ta proces ni v celoti pojasnjen in morda je nepričakovano, da nekaj samostalnikov ženskega spola starogrške o-deklinacije, denimo *ψήφος* ‘glas’, *ἄμμος* ‘pesek’, *οἰός* ‘ulica’, ohranja celo nova grščina, kjer pa se nadaljuje proces njihovega opuščanja (prim. *Αναστασιάδη-Συμεωνίδη – Μητσιάκη*). Poseben problem, na katerega opozarja Coker (2009), je, da se samostalnik *παρθένος* ‘devica’ ohranja v o-deklinaciji vse do konca antike. Ker je to izraz za osebo ženskega spola, bi bilo pričakovati, da bo samostalnik ohranil ženski spol in prešel med samostalnike a-deklinacije na izglasni *α/η*, kjer pravladujejo samostalniki tega spola (natančneje, izrazi za bitja ženskega biološkega spola skupaj z izrazi za neživa bitja na izglasni *α/η*). Res je sicer, da se Coker (2009) sklicuje na literarna besedila, ki jim zaradi jezikovne konservativnosti ne gre v celoti zaupati. A da se je beseda dejansko dolgo ohranjala v o-deklinaciji, potrjuje njena novogrška oblika *παρθένα* ‘devica’. Beseda v novi grščini po pričakovanjih spada v

14 To je pričakovano tudi z zgodovinskega vidika: kategorije moškega, ženskega in srednjega (slovničnega) spola so v indoevropskih jezikih razmeroma mlad pojav, saj se je sprva (v prajeziku) ločevalo med živim in neživim (gl. npr. Lauraghi 2011: 435–436).

deklinacijo, ki nadaljuje starogrško a-deklinacijo, a če bi bila oblika starogrška, bi bila pričakovana končnica *-η* in ne *-α*; nova oblika s končnico *-α* se je tako verjetno uveljavila šele v srednjeveški grščini (prim. LKN, s.v. *παρθένα*). Coker (2009: 52) meni, da je v poklasični grščini ohranjala oblike o-deklinacije kot zelo pogostna in v zgodnjekrščanskem svetu »kulturno pomembna« beseda, kot taka pa bi lahko zavirala delovanje analognih procesov znotraj o-deklinacije.

Sokratov predlog, naj beseda *κάρδοπος* 'nečke' preide med samostalnike ženskega spola a-deklinacije, torej ni v neskladju z jezikovnimi procesi, ki so potekali že v klasični grščini. Ne gre torej izključiti možnosti, da se je Sokratov neologizem uveljavil. A če se upošteva položaj samostalnikov ženskega spola o-deklinacije v mlajših obdobjih grškega jezika, je povsem možno, da se beseda ni spreminjala. Poglavitna težava je, da je izpričana samo v besedilih arhaične in klasične dobe (LSJ, s.v. *κάρδοπος*), zato je zanesljivo zgolj to, da njena usoda v mlajših obdobjih grščine ni znana.¹⁵ Tudi če predpostavimo, da se je klasična oblika *κάρδοπος* 'nečke' preoblikovala (in da sprememba v besedilih ni izpričana), ne gre izključiti niti možnosti, da se je spremenil spol iz ženskega v moškega (tako kot denimo *πλάτανος*) in da se torej ni uveljavil Sokratov predlog o uvedbi neologizma a-deklinacije *καρδόπη*. Ta temelji na predpostavki, da beseda vsekakor mora ohraniti ženski spol, česar pa z vidika sprememb znotraj o-deklinacije ni mogoče z gotovostjo trditi. Sokrat je morda pripisal lastnosti biološkega spola izrazu za neživo, podobno kot Protagora izrazoma *μῆνις* 'jeza' in *πήληξ* 'čelada' (ne gre pozabiti, da so v ozadju Sokratu pripisanih trditve iz Oblakov morda Protagorove ideje). Morda so se nečkam pripisovale lastnosti ženskega spola, ker gre za predmet v bolj ženski kot moški rabi. Tudi dejstvo, da Sokrat (v Aristofanovi upodobitvi) kot zgled, po katerem se mora po njegovem mnenju obnašati beseda »nečke«, navaja osebno žensko ime Sostrata, dopušča razlago, da je v ozadju Sokratu pripisanega predloga razmislek te vrste.

4.2.2 Slovníčni spol izrazov za živalska bitja v grščini

Nekoliko drugačen od doslej obravnavanih je drugi Sokratu pripisani predlog, da naj se uporabljata beseda *ἄλεκτρούων* za živalsko bitje moškega spola, neologizem *ἄλεκτρούαινα* pa za živalsko bitje (tj. gos) ženskega spola. Predlog je od doslej obravnavanih bistveno drugačen v tem, da ne govori o spolu izrazov za neživo, temveč o izrazih za živo, očitno pa temelji na predpostavki, da bi bilo treba razlikovati med izrazi za bitja ženskega in moškega spola. To v grščini do določene mere tudi drži; pri izrazih za božanska in človeška bitja se praviloma ločuje med izrazom za moško in žensko bitje (npr. *δοῦλος* 'suženj' : *δοῦλη* 'sužnja', *θεός* 'bog' : *θεά* 'boginja'). Drugače je z izrazi za živali, ki so v stari grščini večspolni

15 Beseda se najde pri klasičnih piscih, kot so Platon, Aristofan in Evpolis, ter v arhaičnem epskem pesništvu; prim. LSJ, s.v. *κάρδοπος*. V mlajših obdobjih, vključno z besedili, zapisanimi v ljudski bizantinski grščini, ni izpričana (prim. Κριαράς 1980).

ali epiceni; v prvem primeru se spol samostalnika odraža pri stavčnem ujemanju (npr. ὄ/ῆ αἶξ ‘kozol/koza’), v drugem primeru pa se izraz moškega ali ženskega (slovničnega) spola uporablja za poimenovanje bitij tako moškega kot ženskega spola (npr. ἡ χελιδών ‘lastovka’). Posebne izraze za bitja moškega spola poznajo predvsem večji sesalci kot ταῦρος ‘bik’, τράγος ‘kozol’, ne pa tudi ostale vrste (Lauraghi 2013).¹⁶ A tudi ti izrazi se uporabljajo zlasti, če se poudarja, da gre za nanosnika moškega spola, medtem ko je v drugih kontestih povsem običajna raba večspolnih samostalnikov (Lauraghi 2013). Ta težnja pri živalskih poimenovanjih v stari grščini je v osnovi skladna s tipološkimi težnjami (prim. Corbett 1991: 67), Sokratov predlog o uvedbi samostalnika ἀλεκτρυάινα pa je z njo neskladen.¹⁷ To navsezadnje potrjujejo tudi mlajša obdobja grškega jezika, ki ne izpričujejo niti tega niti kakega drugega izraza za poimenovanje bitja ženskega spola; v novi grščini pa je izraz za (domačo) gos epicen (ἡ χίνα); gl. LKN, s.v. χίνα.¹⁸

Obravnavani primeri posegov v slovnični spol so morda dejanski predlogi jezikovnih popravkov – ne gre pozabiti, da so po Wackernaglu celo predlogi, ki jih Aristofan v komediji Oblaki pripiše Sokratu, odraz dejanskih Protagorovih stališč (prim. razdelek 3). A tudi če gre zgolj za ideje, o katerih so stari Grki razpravljali, ne da bi si jih prizadevali uresničiti – tako razumeta Protagorovo stališče o slovničnem spolu samostalnikov μῆνις in πῆληξ de Jonge in van Ophuijsen (2010) –, primeri potrjujejo, da Protagorov koncept razlikovanja med moškim in ženskim slovničnim spolom zlahka vodi v poskuse zavestnega poseganja v slovnični spol, ki temeljijo na zdravorazumskem pripisovanju lastnosti biološkega spola izrazom za neživo in na predpostavki, da mora slovnični natančno odražati biološki spol nanosnikov. Medtem ko se je večina tovrstnih poskusov izkazala za neposrečene, pa se zdi veliko bolj prepričljiv Sokratu pripisani predlog v zvezi z deklinacijo besede κάρδοπος ‘nečke’ – četudi ne temelji na povsem pravilnem razmisleku o slovničnem spolu izrazov za neživo.

5 SPOL GRŠKE IZPOSOJENKE *POLIS* V SLOVENŠČINI

Ob obravnavi zavestnih posegov v slovnični spol je težko prezreti problem slovničnega spola besede *polis* v slovenščini. Gre namreč za grško izposojenko v slovenščini, ki je v grščini spadala v isti sklanjatveni vzorec kot že večkrat omenjena beseda μῆνις ‘jeza’, v strokovni literaturi pa je bilo precejšnje pozornosti deležno vprašanje, kakšen naj bo njen spol v slovenščini.¹⁹ Primer obenem opo-

¹⁶ Kot ugotavlja Toporišič (2000: 183), na isti pojav naletimo v slovenščini.

¹⁷ Res je sicer, da se v jezikih sveta pogosto ločuje med obliko za moški in ženski spol tudi v primeru živali, ki so človeku bližje, kar bi lahko govorilo v prid Sokratovemu predlogu (prim. Corbett 1991: 34, 67).

¹⁸ Gl. tudi Andriotis (1974: 83): novogrška narečja izpričujejo v pomenu ‘gos’ tudi epicen ἀλεκτόριον (in izpeljanke kot ἀλεχτόρι, ἀλαχτόριον itd.).

¹⁹ Po drugi strani pa tovrstnih idej, ki bi slovnični spol izrazov za neživo povezovala z moškimi ali ženskimi lastnostmi nanosnik, v latinski slovnični tradiciji ni najti (Vaahtera 2008: 257).

zarja na prepričljivost argumentov, na kakršne naletimo v zvezi s slovničnim spolom že v starogrški tradiciji.

Kot navaja SSKJ, je beseda *polis* v sodobni slovenščini moškega ali ženskega spola. Pri tem gre pri rabi samostalnika v ženskem spolu za posledico prizadevanj strokovnjakov s področja klasične filologije, argumenti, ki se v razpravah uporabljajo, pa so deloma podobni tistim, ki jih smemo pripisati že Protagori. Beseda *polis* je tako v slovenščini ženskega spola, ker je tak njen spol tudi v stari grščini in ker »ženski spol pri tej besedi ni samo obrobna pritiklina, temveč imanentna sestavina njenega bistva, tako rekoč njen naravni spol« (Gantar 1979: 546–547). Pri tem se zdi, da ima drugi argument nekoliko večjo težo kot prvi, saj se pri prevzemanju tujk in izposojenk v slovenščino spol pogosto spremeni, to pa v nekaterih primerih ni mogoče (Gantar 1979: 546–547). Omeniti sicer velja, da tudi v starogrški tradiciji naletimo na nekoliko drugačno mnenje, da namreč pri besedi *πόλις* ne moremo govoriti o moškem in ženskem, ker lahko o tem govorimo samo v zvezi s prebivalci. Eden od komentarjev k slovnici Dionizija Tračana tako pravi: »Kajti *polis* po sebi ni niti nekaj moškega niti nekaj ženskega, brez prebivalcev namreč, to je ženskega in moškega, ne bi šlo niti za nekaj ženskega niti moškega.« (Sch. in D. T. GG 1.3 218.15–16).²⁰

A ne glede na to: omenjena argumentacija je dovolj prepričljiva, da se je, kot rečeno, beseda *polis* v slovenščini razmeroma dobro uveljavila tudi v ženskem spolu. Po drugi strani obstaja med vsemi do sedaj obravnavanimi starogrškimi predlogi za posege v slovnični spol in rabo besede *polis* v slovenščini tudi pomemben razložek, saj je sprememba spola v tem primeru povezana s spremembo sklanjatvenega vzorca; kot samostalnik ženskega spola je namreč beseda *polis* nesklonljiva, tako kot v naslednjem primeru, kjer je oblika *polis* rabljena v vlogi rodilnika ednine:

Religiozna dimenzija *polis* je vidna v arhitekturi svetišč. (Kalan 2010: 60)

Primer besede *polis* v slovenščini potrjuje, da so spremembe slovničnega spola sicer možne, tudi kadar gre za posledico zavestnih odločitev, a da so ti poskusi lahko uspešni zlasti tedaj, ko (zavestno ali ne) upoštevajo zakonitosti spola kot slovnične kategorije – v tem primeru dejstva, da stavčno ujemanje samostalnika (ali njegov spol) ni odvisno zgolj od semantičnih, ampak tudi od formalnih dejavnikov.

6 ZAKLJUČKI

Upravičena je trditev, da so v antiki prišli do nekaterih še danes veljavnih spoznanj o slovničnem spolu. To med drugim velja za definicijo te slovnične kategorije, pa tudi za idejo, da je (v grščini) slovnični spol samostalnikov povezan z biološkim

²⁰ Isti stavek se v grščini glasi: *ἐπεὶ πόλις καθ' ἑαυτὸ οὔτε ἄρρεν ἐστὶν οὔτε θῆλυ, δίχα γὰρ τῶν οἰκούντων, τουτέστι θήλεος καὶ ἄρρενος, οὐκ ἂν ἦν οὔτε θῆλυ οὔτε ἄρρεν.* Kot rečeno, gre za mnenje enega od komentarjev Slovnice Dionizija Tračana.

spolom nanosnika. Dejstvo, da se je Protagorovo razlikovanje med moškim in ženskim slovničnim spolom v antični slovnični tradiciji uveljavilo, gre pripisati njegovemu v osnovi pravilnemu (četudi nekoliko poenostavljenemu) uvidu o povezavi med slovničnim spolom samostalnika in biološkim spolom njegovega nanosnika, a tudi temu, da so celo Protagorovi kritiki (zlasti Aristotel) brez obnavljanja prevzeli izraza »moški« in »ženski« slovnični spol. Obenem pa je že v antiki obstajala zavest, da slovničnega spola (vsaj v grščini) ni mogoče v celoti pojasniti kot odvisnega od pomena samostalnika, zato je bil med drugim opuščen Protagorov izraz za tretji (ali »srednji«) spol. Z diahronega vidika se tako raba izrazov »moški« in »ženski« (slovnični) spol izkaže za ostanek koncepta slovničnega spola, ki je bil v veliki meri presežen že v antiki.

Po Corbettu je raba omenjenih izrazov v jezikih s sistemom določanja slovničnega spola, značilnim za grščino (pa tudi slovenščino), potencialno zavajajoča, o tem pa v primeru stare grščine najbolje pričča usoda zavestnih poskusov poseganja v slovnični spol. Za večino izmed njih lahko s precejšnjo gotovostjo trdimo, da se v grščini niso nikoli uveljavili, nekateri antični pisci pa so jim izrecno nasprotovali. Kot bi se dalo sklepati na podlagi grške izposojenke *polis* v slovenščini, so v splošnem tovrstni poskusi le stežka uspešni, če ne upoštevajo zakonitosti spola kot slovnične kategorije. To v danem primeru pomeni, da slovnični spol ni odvisen samo od semantičnih dejavnikov (in seveda še manj od hipotetičnih in povsem zdravorazumskih vzporednic med biološkim in slovničnim spolom), temveč da naj pomembno vplivajo tudi oblikoslovni dejavniki.

LITERATURA

- Andriotis 1974** = Nikolaos Andriotis, *Lexicon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974.
- Aristoteles 2005** = Aristoteles, *O pesniški umetnosti*, popravljena in dopolnjena izdaja iz l. 1982, prevod, uvod in opombe Kajetan Gantar, Ljubljana: Študentska založba, 2005.
- Brill's New Pauly** = *Brill's New Pauly: Antiquity*, ur. Hubert Cancik – Helmuth Schneider – Christine F. Salazar – Manfred Landfester – Francis G. Gentry, <https://referenceworks.brillonline.com/browse/brill-s-new-pauly> (8. 11. 2019).
- Coker 2009** = Amy Coker, Analogical change and grammatical gender in Ancient Greek, *Journal of Greek Linguistics* 9 (2009), 34–55.
- Corbett 1991** = Greville Corbett, *Gender*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- de Jonge – van Ophuijsen 2010** = Casper C. de Jonge – Johannes M. van Ophuijsen, Greek Philosophers on Language, v: *A Companion to the Ancient Greek Language*, ur. Egbert J. Bakker, Chichester: Wiley Blackwell, 485–498.
- Dover 1968** = Kenneth J. Dover, *Aristophanes: Clouds*, edited with introduction and commentary by K. J. Dover, Oxford: Clarendon Press, 1968.
- Dressler – Katsouda 2013** = Wolfgang Dressler – Georgia Katsouda, Nominal System (Gender, Number, Case), v: *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, ur. Georgios G. Giannakis, http://dx.doi.org/10.1163/2214-448X_eagll_COM_00000250 (17. 7. 2019).
- Gantar 1979** = Kajetan Gantar, Nekaj misli o pisavi antičnih imen in strokovnih izrazov, *Arheološki vestnik* 30 (1979), 548–588.

- GG** = Gustav Uhlig (ur.), *Grammatici Graeci 1.1: Dionysii Thracis Ars grammatica et Scholia in Dionysii Thracis Artem grammaticam*, Leipzig: B. G. Teubner, 1979.
- Hockett 1958** = Charles F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York: Macmillan, 1958.
- Hriberšek 2011** = Matej Hriberšek (prev.), *Aristoteles: Retorika*, Ljubljana: Šola retorike Zupančič&Zupančič, 2011.
- Isak Kres 2006** = Jelena Isak Kres (prev.), *Aristofan: Oblačice*, Maribor: Litera, 2006.
- Kalan 2010** = Valentin Kalan, Grški pojem države, v: *Musis amicus, posebna številka ob osemdesetletnici Kajetana Gantarja*, ur. Jerneja Kavčič – Marko Marinčič, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 47–66.
- Kilarski 2013** = Marcin Kilarski, *Nominal classification: a history of its study from the Classical period to the present*, Amsterdam: John Benjamins, 2013.
- Lauraghi 2011** = Silvia Lauraghi, The origin of the Proto-Indo-European gender system: typological considerations, *Folia Linguistica* 45.2 (2011), 435–464.
- Lauraghi 2013** = Silvia Lauraghi, Gender, v: *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, ur. Georgios G. Giannakis, http://dx.doi.org/10.1163/2214-448X_eagll_COM_00000139 (17. 7. 2019).
- LSJ** = Henry Liddell – Robert Scott – Henry Stuart Jones – Roderick McKenzie, *A Greek-English Lexicon: with a Revised Supplement*, Oxford: Clarendon Press, 1996 (1843).
- Manolessou 2013** = Io Manolessou, Developments in Medieval and Modern Greek, v: *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, ur. Georgios G. Giannakis, http://dx.doi.org/10.1163/2214-448X_eagll_COM_00000095 (17. 7. 2019).
- Marvin 2019** = Tatjana Marvin, O predvidljivosti slovnične kategorije spola v slovenščini, *Slavistična revija* 67.2 (2019), 151–158.
- Morpurgo Davies 1968** = Anna Morpurgo Davies, Gender and the development of the Greek declensions, *Transactions of the Philological Society* 67.1 (1968), 12–36.
- Robbins 1976** = Robert H. Robbins, *A Short History of Linguistics*, London: Longman, 1976 (1967).
- Schreiber 2003** = Scott G. Schreiber, *Aristotle on false reasoning: language and the world in the sophistical refutation*, New York: State University of New York Press, 2003.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000 (1976).
- Vaahtera 2008** = Jaana Vaahtera, On grammatical gender in ancient linguistics – the order of genders, *Arctos* (Helsinki) 42 (2008), 247–266.
- Wackernagel 2009** = Jakob Wackernagel, *Lectures on Syntax: with a special reference to Greek, Latin and Germanic*, edited with notes and bibliography by David Langslow, Oxford: Oxford University Press, 2009. [Angleški prevod dela *Vorlesungen über Syntax mit besonderer Berücksichtigung von Griechisch, Lateinisch und Deutsch* 1–2, Basel: In Kommissionsverlag von Emil Birkhäuser, 1920–1924.]
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη – Μητσιάκη 2012** = Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη – Μαρία Μητσιάκη, Πόσες ψήφοι στον ψήφο; γλωσσική αυτορύθμιση και εν εξελίξει αλλαγή του γραμματικού γένους στη ΝΕ, v: *Selected papers of the 10th ICGL*, ur. Zoe Gavriilidou idr., Kommotini: Democritus University of Thrace, 2012, 638–648.
[Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη – Μαρία Μῆτσιάκῆ, Πόσες ψῆφοι στον ψῆφο; γλῶσσικῆ αὐτορύθμισῆ και εν εξελίξει αλλαγῆ τοῦ γραμματικοῦ γένους στῆ ΝΕ, v: *Selected papers of the 10th ICGL*, ed. Zoe Gavriilidou et al., Kommotini: Democritus University of Thrace, 2012, 638–648.]
- Κριαράς 1980** = Εμμανουήλ Κριαράς, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδου Γραμματείας 1100–1669 ζ*, Θεσσαλονίκη: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1980.
[Emmanouyēl Kriarás, *Lexikó tēs Mesaiōnikῆs Ellēnikῆs Dēmōdoys Grammateias 1100–1660 ζ*, Thessalonikē: Bibliopōleio tēs Estias, 1980.]
- LKN** = *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/ (11. 11. 2019).
[*Lexikó tēs koinῆs neoellēnikῆs*.]

SUMMARY

Notes on the Origin and Use of the Grammatical Terms *masculine* and *feminine* gender

Although Protagoras' ideas about grammatical gender were already criticized by ancient authors (e.g., in Aristotle), they are nonetheless based on an essentially correct insight into the relation between grammatical gender and biological sex, and they had a significant impact on grammatical terminology in both ancient and modern languages. It is also true, however, that the use of the terms *feminine* and *masculine* can be misleading, at least in the case of languages such as Greek and Slovenian, in which grammatical gender depends on semantic and formal (i.e., morphological) criteria. Examples supporting this view can already be found in the ancient tradition: it appears that the use of the terms *masculine* and *feminine*, as well as a simplified understanding of the relation between grammatical gender and biological sex, occasionally led to unsuccessful attempts to affect language use. Recently, some of these views have been repeated in the discussion of the grammatical gender of the Greek loanword *polis* in Slovenian. The possible (relative) success of this proposal must be viewed against the fact that in this case changing the noun's gender implies changing its morphological pattern.